

УДК 351/354

Аспекти публічного управління
Aspekty publichnoho upravlinnya
Public administration aspects

Public administration aspects. 2016. 37-38(11-12), 84-90.
doi:10.15421/1520166
www.aspects.org.ua

Розвиток співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва – ММС) в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування

Н.А. Костіна¹

У статті розглядаються актуальні питання розвитку співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва – ММС) в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні. Зазначено, що ММС є інноваційним інструментом забезпечення муніципальної консолідації, а також сталого місцевого розвитку на основі принципів доброго врядування та нового публічного менеджменту. Автором статті дано визначення термінів «територіальна громада», «співробітництво територіальних громад» («міжмуніципальне співробітництво»). Одночасно визначено основні етапи реалізації ММС, а також його основні переваги та складнощі у практичному впровадженні. Підкреслено, що ММС дозволяє органам місцевого самоврядування як в Україні, так і в інших країнах об'єднувати ресурси (фінансові, економічні, людські тощо) для покращення ефективності своєї діяльності, надання більш якісних муніципальних послуг громадянам та впровадження принципів Європейської хартії місцевого самоврядування. На засадах аналізу сучасного стану розвитку місцевого самоврядування, вивчення досвіду зарубіжних країн, дослідження кращих вітчизняних та міжнародних практик представлено пропозиції щодо подальшого розвитку співробітництва територіальних громад в Україні.

Ключові слова: територіальна громада; співробітництво територіальних громад; міжмуніципальне співробітництво (ММС); місцеве самоврядування; реформа місцевого самоврядування; децентралізація; місцевий розвиток

Development cooperation of local communities (inter-municipal cooperation – IMC) under the implementation of local government reform

N.A. Kostina²

The hereby article has analyzed the issue of the territorial communities' cooperation (intermunicipal cooperation – IMC), in particular in the framework of the on-going local self-government reform in Ukraine.

It is proved justification of the researches of the notion «territorial community» as an object of the public administration science. It is also defined the main characteristics of the territorial communities' cooperation (intermunicipal cooperation – IMC), in particular taking into account the concepts of «new public management» and «good governance». It is pointed out the particularities of the current status and further IMC evolution in Ukraine.

The experience of other countries in the field of local self-government reform implementation and IMC development have been studied and systematized. It has been also analyzed the possibilities of the implementation in Ukraine of the best national and international practices in this field.

The main directions of further IMC development are examined in order to ensure the implementation of the provisions of the European Charter of Local Self-Government. It is also noted that IMC represents an innovative tool for local sustainable development and municipal consolidation in Ukraine and other European countries.

¹ Аспірант; Класичний приватний університет, 69002, Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

² Postgraduate; Classic Private University, 70B, Zhukovskiy Str., Zaporizhya, 69002, Ukraine

³ Аспірант; Классический приватный университет, 69002, Запорожье, ул. Жуковского, 70Б
E-mail: nadia.kostina@gmail.com

The benefit of the article is to highlight the main stages of IMC projects realization. The article also provides a deep analysis of key advantages and possible difficulties in IMC projects realization. It shows that IMC gives the opportunity for local authorities to unite their resources (financial, economic, personnel etc.) for increasing the efficiency of their work and improving the quality of the municipal services to be provided for the citizens. Consequently, provision of the high quality services to the citizens became a main mission of all local public authorities in the framework of the implementation of the new public management and good governance standards on all levels. It reflects also the main European tendencies in the field of public administration reform which are fixed in the different documents of the international organizations and European institutions.

By analysis of the current status of local self-government reform, the best national and international practices, the proposals on further IMC development in Ukraine are presented. Thus, the author proposed to set up more valuable and effective cooperation between the respective local public authorities, organization of the special training programmes in order to ensure further IMC development.

Keywords: territorial community; cooperation of the territorial communities; intermunicipal cooperation (IMC); local self-government; reform of local self-government; decentralisation; local development

Развитие сотрудничества территориальных громад (межмуниципального сотрудничества – ММС) в условиях реализации реформы местного самоуправления

Н.А.Костина³

В статье рассматриваются актуальные вопросы развития сотрудничества территориальных громад (межмуниципального сотрудничества – ММС) в условиях реформирования местного самоуправления в Украине. Определено, что ММС является инновационным инструментом муниципальной консолидации, а также устойчивого местного развития на основе принципов хорошего управления и нового публичного менеджмента. Автором статьи дано определение терминов «территориальная громада», «сотрудничество территориальных громад» («межмуниципальное сотрудничество»). Одновременно определено основные этапы реализации ММС, а также его основные преимущества и трудности в практической реализации. Подчеркнуто, что ММС позволяет органам местного самоуправления как в Украине, так и в других странах объединять свои ресурсы (финансовые, экономические, человеческие и т.д.) для улучшения эффективности своей деятельности, предоставления более качественных муниципальных услуг гражданам и внедрения принципов Европейской хартии местного самоуправления. На основе анализа современного состояния местного самоуправления, изучения опыта зарубежных стран, лучших международных и отечественных практик представлено предложения относительно дальнейшего развития сотрудничества территориальных громад в Украине.

Ключевые слова: территориальная громада; сотрудничество территориальных громад; межмуниципальное сотрудничество (ММС); местное самоуправление; реформа местного самоуправления; децентрализация; местное развитие

Peer-reviewed, approved and placed: 12.10.2016

Постановка проблеми. Одним з найбільш актуальних завдань побудови сучасної демократичної, конкурентоспроможної і соборної Української держави, забезпечення її сталого розвитку є прискорення реформування місцевого самоврядування. Йдеться передусім про формування повноцінного ефективного самоврядування на базовому, районному та обласному рівнях з утворенням відповідних інститутів, оптимізацію адміністративно-територіального устрою та чинної моделі територіальної організації влади, запровадження дієвих механізмів партисипативної демократії на місцях.

У 2014 році Урядом України розпоча-

то реалізацію широкомасштабної реформи місцевого самоврядування, яка, зокрема, передбачає передачу більших повноважень від центральної влади органам місцевого самоврядування, розширення їх ресурсної бази тощо. У цьому зв'язку особливого значення набувають питання розвитку співробітництва територіальних громад як дієвий та гнучкий інструмент забезпечення спроможності територіальних громад та сталого місцевого розвитку.

Як свідчить досвід інших країн, співробітництво територіальних громад не можна розглядати як одноразову дію, але як комплекс дій (організаційних, юридичних, інсти-

туційних, управлінських тощо). Все це обумовлює необхідність подальшого вивчення співробітництва територіальних громад саме з позицій галузі науки державного управління.

Аналіз досліджень і публікацій. В останні роки науковому вивченню питань розвитку співробітництва територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування приділяється значна увага. Так, серед вітчизняних та іноземних науковців, які досліджували різні аспекти розвитку місцевого самоврядування, слід виділити Батанова О., Борденюка В., Ворону П., Герцога Р., Деві К., Делькампа А., Журавля Т., Кампо В., Князева В., Кравченка В., Куйбіду В., Марку М., Пахомову Т., Попеску Д., Пухтинського М., Рубцова В., Ткачука А., Толкованова В. та ін.

Однак сьогодні, враховуючи нові пріоритети державної політики щодо децентралізації публічної влади та реформи місцевого самоврядування, а також нове законодавство щодо розвитку співробітництва територіальних громад, є доцільним більш поглиблено вивчити сучасний стан розвитку співробітництва територіальних громад, дослідити досвід інших (європейських) країн з цього питання, а також виробити (на основі проведеного аналізу) відповідні рекомендації щодо подальшого розвитку співробітництва територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування в Україні.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз сучасного стану співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва - ММС) та визначення основних напрямів його подальшого розвитку з урахуванням пріоритетів та завдань реформи місцевого самоврядування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблем становлення та розвитку місцевого самоврядування здійснювались протягом усіх років державної незалежності України представниками різних галузей вітчизняної науки – економіки, права, політології, соціології тощо. Разом з тим, саме представники галузі науки державного управління зробили чи не найбільший внесок не тільки у дослідження різноманітних проблем функціонування системи місцевого самоврядування, але й у вироблення нових підходів до її модернізації з урахуванням досвіду зарубіжних країн, вітчизняних та зарубіжних практик, ре-

комендацій європейських інституцій та інших міжнародних організацій.

Як зазначають більшість сучасних дослідників та вчених, технологізація та гуманізація науки в епоху НТР, а точніше – в період трансформації індустріального суспільства в постіндустріальне, породили новий культурно-історичний тип знань, який у науково-методологічній науці отримав назви «постнекласична наука», «технонаука», «нанонаука». Державне управління є «наукою нового покоління», яка стоїть в одному ряду з такими «технонауками», як кібернетика, генетика, гена інженерія, соціальна технологія, біотехнологія, теорія комунікацій тощо [10].

Слід зазначити, що місцеве самоврядування сьогодні виступає важливим фактором демократизації суспільного життя, децентралізації управління та необхідною передумовою становлення громадянського суспільства, наближення влади до її джерела – народу. В Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, рафіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які регулюють діяльність органів місцевого самоврядування [2].

Разом з тим, система місцевого самоврядування на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям територіальних громад якісних та доступних публічних послуг.

Значущість відповідних наукових розробок, які сприяли б створенню модернізованої системи місцевого самоврядування, особливо зростає зараз в умовах чергової спроби реформувати національну систему місцевого самоврядування. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 року № 333-р було затверджено нову Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

У цьому зв'язку слід наголосити, що в більшості європейських країн на сьогодні спостерігається тенденція поступової передачі повноважень від органів державної влади органам місцевого самоврядування із урахуванням принципу субсидіарності. Так, більшість

європейських країн протягом останніх десятиріч здійснили численні реформи місцевого самоврядування. На сьогодні можна констатувати, що ознакою успішності та сталого розвитку цих країн є ефективна система місцевого самоврядування.

У процесі здійснення реформи місцевого самоврядування набуває важливого значення питання розвитку співробітництва територіальних громад.

Територіальна громада є на сьогодні предметом багатьох досліджень. Так, деякі автори визначають територіальну громаду як спільноту жителів населених пунктів (сіл, селищ, міст), об'єднану загальними інтересами власного життєзабезпечення, самостійного, в межах законів, вирішення питань місцевого значення як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Комунальне об'єднання територіальних громад означає соціально-політичне територіальне утворення, що одночасно виступає територіальною спільнотою людей – суб'єктів місцевого самоврядування і низовою одиницею в системі адміністративно-територіального поділу.

У вітчизняній літературі можна знайти визначення територіальної громади як спільноти людей об'єднаних різноманітними стійкими формальними та неформальними зв'язками, які обумовлені спільним проживанням у межах села, селища, міста [1] .

Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [7] визначає, що суб'єктами співробітництва є територіальні громади сіл, селищ, міст, які здійснюють співробітництво через сільські, селищні та міські ради.

Чинне законодавство України про місцеве самоврядування визначає територіальну громаду як жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [5] .

Необхідно наголосити, що перелік суб'єктів співробітництва є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Це означає, що, крім територіальних громад сіл, селищ та міст, будь-хто інший суб'єктами співробітництва не може бути. Разом з тим, з огляду на ту обставину, що територіальні громади сіл, селищ та міст не можуть здійс-

нювати співробітництво безпосередньо, вони його здійснюють через відповідні представницькі органи – сільські, селищні та міські ради, які наділені правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення. Основною ознакою здійснення співробітництва має бути наявність спільних інтересів суб'єктів співробітництва. Необхідність наявності спільних інтересів суб'єктів співробітництва є реалізацією таких принципів співробітництва, як взаємна вигода та рівноправність його учасників.

Співробітництво територіальних громад або, як зазначають деякі дослідники, міжмуніципальне співробітництво (далі – ММС) як інноваційний інструмент реалізації політики місцевого і регіонального розвитку останнім часом набуває все більшого поширення не тільки в Україні, але й в інших європейських країнах. Його поява пов'язана з тим, що органи місцевого самоврядування у багатьох країнах Європи сьогодні мають справи з проблемами, можливі варіанти вирішення яких пропонує саме ММС [6] .

Слід наголосити, що ММС є характерним для децентралізованої системи публічної влади. Чим вищий ступінь автономії муніципалітетів (у статті використовується термін «муніципалітет» для визначення первинної ланки місцевого самоврядування незалежно від того, які терміни вживаються у національному законодавстві різних країн), тим більше вони потребують співпраці і взаємодії. У централізованій державі, в якій повноваження та ресурси муніципалітетів обмежені, потреба у спільній діяльності є незначною. Більшість завдань, які виникають на місцевому рівні, вирішуються безпосередньо центральним урядом. Коли ж муніципалітети отримують більший обсяг повноважень, вони зможуть співпрацювати більш ефективно.

Муніципалітети можуть об'єднувати свої ресурси, якщо це допомагає їм покращити ефективність власної діяльності. У деяких європейських країнах (наприклад, у Франції) навіть існують законодавчі вимоги щодо надання певних муніципальних послуг (наприклад, утилізація відходів, водопостачання, транспорт тощо) саме у форматі ММС [9].

Актуальність розвитку ММС в Україні обумовлюється надмірною фрагментацією громад базового рівня. Сьогодні в Україні існує 30 475 суб'єктів адміністративно-терито-

ріального устрою, з яких 29 382 – це сільські населені пункти та селища міського типу, в яких функціонують 12 135 представницьких органів місцевого самоврядування. Слід також зазначити, що понад 46% територіальних громад, що є первинною ланкою місцевого самоврядування, мають населення менше 1000 мешканців [4].

Таке подрібнення спричиняє розпорошеність ресурсів, а також зменшення платників податків, що формують місцевий бюджет, та одночасно збільшення видатків на утримання управлінського апарату органів місцевого самоврядування. У свою чергу, це призводить до неспроможності органів місцевого самоврядування на базовому рівні самостійно і повноцінно виконувати свої повноваження.

ММС пропонує можливість для значного прогресу у вирішенні актуальних проблем місцевого розвитку. Слід зазначити, що ММС не є легким вибором, воно містить також певні ризики. Разом з тим, ММС має великий потенціал, який може бути дуже корисним для забезпечення сталого розвитку усіх громад.

Органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати свої ресурси, якщо це допомагає їм покращити ефективність своєї роботи. Вони можуть обмінюватись набутим досвідом у наданні окремих послуг. В окремих країнах навіть існують законодавчі вимоги щодо надання певних послуг (наприклад, утилізація відходів, водопостачання, транспорт тощо) саме у форматі ММС [8].

Особливе значення ММС має для формування майбутніх громад, яким надане конституційне право об'єднувати на договірній основі свої зусилля і фінансові ресурси для вирішення спільних проблем розвитку. Такі об'єднання мають функціонувати за принципом «пробного шлюбу», переконуючись на власному досвіді у доцільності в подальшому злиття в єдину громаду в первісному або зміненому складі.

Міжмуниципальне співробітництво можна визначити як відносини між двома або кількома органами місцевого самоврядування (базового рівня), які мають статус юридичних осіб та відповідно певну політичну, юридичну та фінансову автономію (відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування). Європейська хартія місцевого самоврядування визначає, що всі органи місцевого самоврядування мають рівний статус, однако-

вий обсяг повноважень та можуть самостійно виконувати усі повноваження, визначені для них законом [4].

Водночас абзац 2 статті 142 Конституції України встановлює, що територіальні громади сіл, селищ і міст можуть об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, а також кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ, створюючи для цього відповідні органи і служби. 17 червня 2014 року Верховною Радою України схвалено Закон України «Про співробітництво територіальних громад», який визначає нові правові засади для розвитку співробітництва територіальних громад [7].

Аналіз наукових джерел [2; 6; 8; 9; 10] свідчить про те, що ММС застосовується частіше, ніж можна про це подумати, адже багато муніципалітетів насправді співпрацюють між собою прагматично та не привертають до такої співпраці додаткової уваги. Добрий приклад в цьому аспекті демонструє Франція. В цій країні існує 36,8 тисячі комун, і всі спроби держави до їх злиття закінчилися невдало. Після прийняття у 1990-х роках відповідних законів сформовано на добровільній основі 2573 об'єднання комун, в які увійшли 90 % їх загальної кількості (85 % населення Франції).

Законодавство Угорщини також передбачає створення об'єднань муніципалітетів. Міжмуниципальне співробітництво активно розвивається у Вірменії, Польщі, Португалії, Македонії, Узбекистані. В Іспанії до об'єднань (синдикатів) комун входить половина їх загальної кількості. Цим синдикатам держава гарантує більш сприятливий режим надання інвестицій ніж іншим коммунам. Широко розповсюджені добровільні об'єднання низки ланок адміністративно-територіального устрою у приміських зонах столиць та інших мегаполісів (ФРН, Іспанія тощо). Договірні відносини забезпечують баланс інтересів усіх зацікавлених громад. У 1990-х рр. в Угорщині, а згодом й у Чехії та Словаччині деякі невеликі муніципалітети створили «спільні бюро» для надання адміністративних послуг [24]. Спільне надання адміністративних послуг може бути гарним прикладом заощадження коштів завдяки масштабу діяльності. Як зазначають більшість дослідників [4; 8; 10], ММС не є легким вибором. Під час розвитку

ММС його учасники можуть зустрітися з численними труднощами, що є результатом неознаності з перевагами ММС. Подолання цих проблем вимагає більш інтенсивного обміну інформацією, проведення досліджень, семінарів, рекламних кампаній та заходів з метою встановлення більшої довіри між усіма учасниками ММС.

Слід також відзначити, що в країнах, де успішно функціонує система ММС (наприклад Франція, Італія), існує чітка національна політика стимулювання ММС [9]. Як свідчить досвід багатьох європейських країн, ефективним інструментом підтримки ММС з боку національних урядів є утворення відповідних фондів на державному та регіональному рівнях, які надають фінансову підтримку реалізації проектів міжмуніципального співробітництва.

Співробітництво територіальних громад є надзвичайно важливим для забезпечення концепцій «нового публічного менеджменту» та «доброго врядування», а також практичне впровадження положень Європейської хартії місцевого самоврядування. ММС є також інноваційним інструментом для сталого місцевого розвитку та забезпечення муніципальної консолідації та покращення якості муніципальних послуг, що надаються громадянам. Розвиток ММС відображає основні європейські тенденції в галузі реформування публічної адміністрації, що визначено в різних документах міжнародних організацій та європейських інституцій (зокрема, Ради Європи, ЄС, ООН, ОЕСР, ОБСЄ тощо).

Висновки. Питання розвитку співробітництва територіальних громад (міжмуніципального співробітництва – ММС) набувають сьогодні особливого значення в Україні, зокрема в контексті реалізації широкомасштабної реформи місцевого самоврядування, яка, зокрема, передбачає оптимізацію системи адміністративно-територіального устрою, підвищення спроможності територіальних громад, покращення комунальних послуг, які надаються громадянам.

Міжмуніципальне співробітництво розглядається як відносини між двома або кількома органами місцевого самоврядування (базового рівня), які мають статус юридичних осіб та відповідно певну політичну, юридичну та фінансову автономію (відповідно до принципів Європейської хартії місцевого самовря-

дування). Запропоновано наступні характеристики міжмуніципального співробітництва: два або декілька органів місцевого самоврядування, які співпрацюють між собою на партнерських засадах та використовують свої ресурси для отримання обопільної користі, яка була б недосяжною у разі їх самостійної (ізолюваної) діяльності; наявність належного фінансування та спільного використання наявних ресурсів (матеріальних, фінансових, людських тощо); результати міжмуніципального співробітництва є різними для органів місцевого самоврядування, які беруть у ньому участь; міжмуніципальне співробітництво розраховане на певний період, а в більшості випадків воно визначається відповідною угодою без фіксованої дати завершення терміну її дії.

Стратегічний ефект від запровадження та розвитку системи міжмуніципального співробітництва може мати такі позитивні результати для України:

- ММС може здійснювати позитивний вплив на організацію роботи у відповідних органах місцевого самоврядування та впровадження кращих практик муніципального менеджменту;
- ММС сприятиме розвитку нової політичної культури, заснованої на співробітництві, що є важливим елементом для розбудови громадянського суспільства та забезпечення стандартів доброго врядування;
- процес подачі спільних заявок до ЄС, Світового Банку та міжнародних організацій підвищує шанси для отримання додаткових ресурсів для забезпечення розвитку відповідних громад;
- ММС сприятиме зниженню рівня корупції та підвищенню прозорості у діяльності відповідних органів місцевого самоврядування;
- ММС допомагає створити додаткові можливості для залучення громадських організацій та окремих громадян до вирішення проблем місцевого значення і розвитку партисипативної демократії.

Безперечним також є той факт, що питання подальшого розвитку міжмуніципального співробітництва потребує вироблення комплексу системних заходів (організаційних, управлінських, фінансових, інформаційних, навчальних, просвітницьких тощо), що мають бути впроваджені на всіх рівнях (національ-

ному, регіональному та місцевому). Доцільно також встановити більш дієве та ефективне співробітництво між відповідними місцевими органами влади, організувати спеціальні на-

вчальні програми (академічні, програми підвищення кваліфікації, семінари-тренінги, дистанційне навчання тощо) для забезпечення подальшого розвитку ММС.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Бакуменко В., Михненко А., Сурмін Ю. Енциклопедичний словник з державного управління : [Текст] / В. Бакуменко, А. Михненко, Ю. Сурмін. – Київ : НАДУ, 2010. – 820 с.
2. Герцог Р., Гук А., Толкованов В. Розвиток міжмуніципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід : [Посібник] / Р. Герцог, А. Гук, В. Толкованов. – Київ : Крамар, 2011. – 261 с.
3. Корнієнко М. І. Муніципальне право України. Концептуальні та організаційно-правові питання : [Навч. посіб.] / М. І. Корнієнко. – Київ : Алеута, 2005. – 144 с.
4. Кравченко В. В. Муніципальне право України : [Навч. посіб.] / В. В. Кравченко. – Київ : Аттика, 2003. – 672 с.
5. Лазор О. Д. Місцеве самоврядування. Вітчизняний та зарубіжний досвід : [Навч. посіб.] / О. Д. Лазор. – Київ : Дакор, 2004. – 560 с.
6. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід : [Монографія] / Ю. Б. Молодожен. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. – 370 с.
7. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червня 2014 р. № 1508-VII [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>. – Назва з екрана.
8. Пухтинський М. О. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід [Зб. мат-лів та док-в] / М. О. Пухтинський. – Київ : Аттика-Н, 2006. – 744 с.
9. Ткачук А., Толкованов В. Конкурентоспроможність території [Практ. посібник] / А. Ткачук, В. Толкованов. – Київ : Легальний статус, 2011. – 252 с.
10. Толкованов В.В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід [Монографія] / В. Толкованов.- Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. – 264 с.

REFERENCES:

1. Bakumenko, V., Mykhnenko, A., Surmin, Yu., 2010. Entsiklopedychnyy slovnyk z derzhavnoho upravlinnya [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. NADU, Kyiv (in Ukrainian).
2. Hertsoh, R., Huk, A., Tolkovanov, V., 2011. Rozvytok mizhmunitsypal'noho spivrobitnytstva: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [The development of inter-municipal cooperation: national and international experience]. Kramar, Kyiv (in Ukrainian).
3. Korniyenko, M. I., 2005. Munitsypal'ne pravo Ukrayiny. Kontseptual'ni ta orhanizatsiyno-pravovi pytannya [Municipal Law Ukraine. Conceptual, organizational and legal issues]. Aleuta, Kyiv (in Ukrainian).
4. Kravchenko, V. V., 2003. Munitsypal'ne pravo Ukrayiny [Municipal Law Ukraine]. Atika, Kyiv (in Ukrainian).
5. Lazor, O. D., 2004. Mistseve samovryaduvannya. Vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [Local Government. Domestic and foreign experience]. Dakor, Kyiv (in Ukrainian).
6. Molodozhen, Yu. B., 2010. Samodostatnist' terytorial'nykh hromad: systemnyy pidkhid [Self-sufficiency of communities: a systematic approach]. ORIDU NADU, Odesa (in Ukrainian).
7. Pro spivrobitnytstvo terytorial'nykh hromad: Zakon Ukrayiny vid 17 chervnya 2014 r. № 1508-VII [On cooperation of communities: Law of Ukraine on June 17, 2014 № 1508-VII]. Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. Access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (in Ukrainian).
8. Pukhtyns'kyi, M. O., 2006. Problemy detsentralizatsiyi: natsional'nyy ta mizhnarodnyy dosvid [The problems of decentralization: national and international experience]. Atika-N, Kyiv (in Ukrainian).
9. Tkachuk, A., Tolkovanov, V., 2011. Konkurentospromozhnist' terytoriy [Competitiveness areas]. Lehal'nyy status, Kyiv (in Ukrainian).
10. Tolkovanov, V.V., 2013. Dobre vryaduvannya ta instrumenty yoho zabezpechennya na mistsevomu i rehional'nomu rivnyakh: vitchyznyanyy ta zarubizhnyy dosvid [Good Governance and its software tools at local and regional levels, national and international experience]. Misto NV, Ivano-Frankivs'k (in Ukrainian).